

TOLERANTLIQ - MUSIQİLİ-PEDAQOJİ SƏNƏTİN ZƏRURİ CƏHƏTİ KİMİ

Kəmalə İSMAYILOVA

Tələbələrin musiqili-pedaqoji hazırlıq problemi ali təhsil sisteminin ən aktual məsələlərindən biridir. Bu problemin mövcudluğu ilk əvvəl, pedaqoji peşənin çoxfaktorlu xarakteri və kompleksli məzmunu ilə bağlıdır. Yəni, professional bilik, bacarıq və qabiliyyətlər (ifaçılıq, psixoloji-pedaqoji) ilə yanaşı, bu problem həm də şəxsi keyfiyyətləri özündə cəm edir.

Hazırkı məsələnin elmi nöqtəyi-nəzərdən öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi onu müəyyənləşdirməyə əsas verir ki, alim, pedaqoq və metodistlər əsas diqqətini tələbələrin sırf nəzəri və praktiki hazırlığının keyfiyyət etibarilə yaxşılaşdırılmasına yönəldirlər, şəxsi-professional hazırlıq isə kənar qalır. Halbuki, pedaqoji sənət professional və şəxsi bacarıqlar kompleksini tələb edir və şəxsi göstəricilər olmadan nəticə etibarilə qeyri-səmərəli və qeyri-effektivdir. "Müəllimin yerinə yetirdiyi professional və ictimai funksiyalar, onun öz yetirmələri və onların valideyn-

lərinin daim diqqət mərkəzində olması müəllim simasına qarşı yüksək tələblər qoyur. Müəllimə qarşı tələbkarlıq - professional keyfiyyətlərin imperativ sistemidir və pedaqoji fəaliyyətin uğurunu müəyənləşdirir" [Podlasiy kn 1, s.240].

Buna görə də tələbənin musiqili-pedaqoji peşəyə kompleksli bir şəkildə yönəldilməsi musiqili-pedaqoji fənlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, pedaqoji və psixoloji fənlərin dərinədən öyrənilməsi, tələbələrin pedaqoji təcrübə prosesində gələcək musiqili-pedaqoji fəaliyyətə optimal dərəcədə yaxın bir şəraitin yaradılması ilə yanaşı, eyni zamanda onlarda musiqili-pedaqoji fəaliyyətə həvəs oyadılmasını, xüsusi şəxsi-professional keyfiyyətlərin tərbiyə olunmasını və onların uğurlu həyata keçirilməsini tələb edir.

Musiqiçi-pedaqoq peşəsi musiqili-pedaqoji bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin, müxtəlif təhsil texnologiyalarının zəruriliyini şərtləndirməklə bərabər, tolerantlıq,

əksər hallarda meydana çıxan ziddiyyətləri nəzərə almamağa, onlara əhəmiyyət verməməyə çalışır, yaxud heç bir səbəb göstərmədən onları əl üstü həll etməyə cəhd göstərir. Bu isə müəllim-tələbə münasibətlərinin kəskinləşməsinə və dərinləşməsinə səbəb olur.

Alimlər müasir tələbəni səciyyələndirərkən onun təhsil prosesində iştirakının zəifliyini, aşağı səviyyəsini, öz gündəlik qrafikini düzgün planlaşdırıb, təşkil edə bilməməyini, təhsilin və gələcək peşəsinin onun həyatındakı rolu və əhəmiyyətini dərk etməməyini qeyd edirlər.

Bununla bağlı olaraq konkret həlləri tələb edən çoxlu sayda problemlər meydana çıxır. Bu problemlərin hər birinin aradan qaldırılmasında tolerantlıq hökm sürməlidir. Müasir tədris müəssisələrindəki dərs prosesi zamanı "saxta tolerantlıq"la rastlaşırıq. Məsələn, ciddi məsələlərin həlli formal razılaşmalarla əvəz olunur və bu, xüsusi vaxt tələb etmir. Müəllim tələbəni tərbiyə etməkdən, onu inandırmaqdan və başa salmaqdan çox, onunla vədələşməyi, sözləşməyi və şərtləşməyi üstün tutur.

ƏDƏBİYYAT

1. Подласый И.П. Педагогика: Новый курс: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений: В 2-х кн. Кн. 1. Общие основы. Процесс обучения. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002.
2. Гершунский Б.С. Толерантность в современном мире. // Педагогика. 2000. №2.
3. Таланов В. Педагогика толерантности. // Высшее образование в России. 2001, №5.

Музыкально-педагогическая деятельность представляет собой сложный, многокомпонентный комплекс, в котором активно интегрируют необходимые профессиональные и личные положительные качества, особо благоприятствующие её осуществлению. Профессия педагога-музыканта обуславливает необходимость не только музыкально-педагогических знаний, умений и навыков, различных технологий обучения, но и универсальной культуры, образованности, этики, артистизма, толерантности и воспитанности.

Автор отмечает, что толерантность является ведущим и наиболее значимым, профессионально-личным качеством педагога-музыканта. В настоящее время, учёные рассматривают толерантность как важнейшее положительное качество личности человека.

Ключевые слова: студенты, музыкально-педагогическая подготовка, реализации культуры толерантности.

Musiqili-pedaqoji fəaliyyət mürəkkəb, çoxtərkibli kompleksdir. Bu prosesdə professional və şəxsi keyfiyyətlər bir-birinə fəal surətdə inteqrasiya edir. Bu elementlərin birləşməsi onların həyata keçməsinə müsbət təsir göstərir. Musiqiçi -müəllim peşəsi təkcə musiqili-pedaqoji bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin zəruriliyini, müxtəlif təhsil texnologiyalarını şərtləndirmir, eyni zamanda tolerantlığa, universal mədəniyyətə, təhsil və etik davranışlara, tərbiyə və artistizmə yönləndirir.

Müəllif tərəfindən qeyd olunur ki, tolerantlıq - musiqi müəlliminin professional şəxsi keyfiyyətləri içərisində ən aralıq və əhəmiyyətli xüsusiyyətdir. Hazırkı dövrdə alimlər tolerantlığa insanın malik olduğu mühüm cəhətlərdən biri kimi nəzər yetirirlər.

Açar sözlər: tələbələr, musiqili-pedaqoji hazırlıq, tolerantlıq mədəniyyətinin həyata keçirilməsi.

Tolerantlıq ali təhsil müəssisələrinin digər məsələlərinin həlli zamanı da özünü çox zəif nümayiş etdirir. Məsələn, pedaqoq tələbəyə bilik vermək yolunu fəaliyyətli yoldan üstün tutur. Başqa sözlə desək, ali tədris müəssisələrindəki fənlərin öyrənilməsi zamanı müəllim tələbəyə məlumat və faktların ən maksimal sayını təqdim etməyə çalışır. Bu isə tələbənin təfəkkürünə və onun müstəqilliyinin inkişafına xələl gətirir. Nəzəri, mücərrəd biliklərə üstünlük verilir, praktik və yaradıcı fəaliyyət isə arxa planda qalır. Nəticədə tələbələrin musiqili-pedaqoji hazırlığının praktik tərəfləri, onların tənqidi görüşləri və refleksiya qavrayışları kifayət dərəcədə geriləyir.

Beləliklə, tolerantlıq mədəniyyətinin nəzəri və praktiki əsaslarının ali təhsil müəssisələrində işlənilməsi və həyata keçirilməsi tələbələr üçün ən zəruri vəzifələrdən biridir. Tolerantlığa süni nəzəri problem kimi yanaşılmamalıdır. Ali müəssisələrin elmi-tədris prosesində mövcud olan xüsusi texnologiya və metodikalardan istifadə edərək, onları bu məsələnin həllinə yönəltmək lazımdır.

PECULIARITIES OF MUSICAL MANAGEMENT IN AZERBAIJAN REPUBLIC (continued)*

Sonakhanim IBRAHIMOVA

Characteristics of musical art management in soviet union

Culture and art policy was created in and carried out as one-party political system in the USSR. All the political, economic, social and cultural processes were subordinate to management style of the communist party and the communist ideology. One-party system established a totalitarian government of the Communist Party in all areas. The economy of the Soviet Union was called the "socialist economy", "planned economy" and conformed to the political ideology of the Communist Party's. This system was against foreign capitalism, market economy or entrepreneurship. As in politics, capitalism and private ownership were considered to be "political and economic competitor," "ideological enemy" in the economy. Entrepreneurship and private sector were officially forbidden in the Soviet Union.

Culture and art, as all other spheres, were ideologized. "Party spirit", "Soviet-communist outlook", "kommunizm ideology", "Lenin's ideas", "socialist realism", "Soviet internationalism", "Marxism-Leninism", "brotherhood, friendship and peace" were taken as ethic norms and basic principles in culture and art activities, literature and music. Despite that, the network of music education, art and cultural structures was quite large and significant, and created highly professional works of art. In almost all cities of USSR there functioned amateur and professional music ensembles and orchestras, and everyday concert life was the main indicator of the Soviet musical culture.

At the requirement of cultural policy, folk art movement was taking the lead. Therefore, folklore, vocal-instrumental, choral ensembles were created in each of the agricultural enterprise (collective farms, state farms), all heavy and light industrial enterprises, production and processing, scientific and educational institutions, concerts were regularly held, people's entertainment, recreation, leisure times were provided through the arts.

In the first years of Soviet power in Azerbaijan (1920-1930), there were established official government structures performing functions of the Ministry of Higher and Secondary Special Education, Ministry of Education, Ministry of Culture. Azerbaijan State Conservatory was created in 1921, a network of music schools was established in every district and village, children's music schools and art schools were founded. Vocational music schools and secondary professional qualification schools were founded in Baku, Ganja,

Shusha, Agdam, Sheki and Sumgait. Development of musical education accelerated the process of upbringing educated musicians, composers, conductors, musicologists. These people stimulated performing, composing, educational, scientific processes and artistic achievements. (Abasova E. G., Kasimov G. A., 1970).

Azerbaijan State Philharmonic began its operations in 1924. Philharmonic was the country's leading concert hall. There were state song and dance ensemble, the choir, the state symphonic orchestra, the state chamber orchestra, music-pop ensemble of national instruments, and other numerous ensembles operating in Philharmonic. Instrumentalists, vocalists, singers and other musicians were recruited into State Philharmonic as "soloists". There were up to 10 concerts given in Philharmonic every week. According to the concert programme and concert plan, all music ensembles and soloists had to give the required number of concerts every week, every month, every quarter and every year. Moreover, Philharmonic's musicians and music groups would tour the cities and regions, other Soviet republics and foreign countries with concerts. All organizational and financial support for those tours was provided by the Ministry of Culture and Philharmonic. In addition to this, professionally educated lecturers worked for Philharmonic and gave lectures about the musical compositions to the concert audience.

Cultural centers and clubs were created in every city, town and village of Azerbaijan. These cultural centers were supervised by the Ministry of Culture, with assigned program of activities and financial support. Folk theatres, applied art groups, music groups – folk, vocal-instrumental, pop – operated in those cultural centers.

Music competitions, music festivals, folklore and folk art Olympics, musical conferences and concerts in different genres were organized on a regular basis in all the republics of the USSR. These events were organized and managed at national, regional, Soviet Union and international levels. Their organization, financial support, publications were carried out by the USSR Ministry of Culture, Ministry of Education, the Soviet Composers Union, as well other Soviet countries' ministries.

The Philharmonic, as well as any other cultural center had staff performing the duties of "director", "manager", "art director" and "accountant". They carried out the management and control functions at the enterprise, hired musicians, developed concert programs and plans, developed new projects, organized concerts and tours, and paid salaries and royalties. All

* Bax: Musiqi Dünyası, 1/74, 2018, səh. 49-53.

universal mədəniyyət, elmlilik, əxlaq qaydalan, edəb və artistizm tələb edir.

Musiqili-pedaqoji fəaliyyət mürəkkəb və çoxtərkipli kompleksdir. Onun daxilində zəruri olan professional və müsbət şəxsi keyfiyyətlər bir-biri ilə fəal surətdə inteqrasiya edir və bu proseslərin tam şəkildə birləşməsinə əlverişli şərait yaradır. Bir sıra alimlər tərəfindən bu peşə üçün mühüm olan harmonik sintez vurğulanmışdır: "İnsanın professional hazırlığı və şəxsi keyfiyyətləri pedaqoji peşə daxilində bir-biri ilə qınılmaz surətdə bağlıdır. Pedaqoji fəaliyyətin müvəffəqiyyəti həm də insanın bu peşəyə meyilliyindən, onun pedaqoji bacarıq və qabiliyyətlərindən asılıdır" [1, s.108]. Musiqi müəlliminin professional hazırlığı da həmçinin öz daxilində universal bilik, bacarıq və qabiliyyətlərin inteqrasiyasını ehtiva edir. Bunlardan pedaqoji, musiqi (ifadəçilik, nəzəri, tarixi), psixoloji, artistik, kommunikativ və digərlərini qeyd etmək olar. Əvvəlcə onlardan ən vacibini nəzərdən keçirək.

Musiqili-pedaqoji peşənin zəruri keyfiyyətlərindən biri - tolerantlıqdır. Tolerantlıq musiqi müəlliminin şəxsi-professional keyfiyyətləri içərisində ən aparıcı və əhəmiyyətli yer tutur. Hazırkı dövrdə alimlər tolerantlığı insan şəxsiyyətinin ən müsbət keyfiyyətlərindən biri kimi vurğulayırlar.

Müasir dünya sosisumunda miqyasına, məzmununa və səviyyəsinə görə müxtəlif təzadlara təsadüf olunur: geosiyasi, beynəlxalq, etnik, iqtisadi, dini-mənəvi və s. buna misaldır. Bu təzadlar müxtəlif əqidəli insanlardan təşkil olunmuş qrupların maraqlarından, onların bir-birindən fərqli dünyabaxışından, etiqadlarından irəli gəlir.

İnsan qrupları arasındakı həmrəyliyi, həmfikirliyi təşkil etmək üçün ictimai-siyasi mübarizəyə rəhbərlik etmək bacarığına malik olmaq, xüsusi strategiya yaratmaq lazımdır.

Bir-birinə zidd olan fikirlərin kəskin hal almaması üçün fikir birliyi, uyğunluq, ahəngə nail olmaq lazımdır. Həmfikirliyin əsasını konsensus, kompromiss, qarşılıqlı anlayış, səbir, dözümlü, şəfqət, başqasının dərdinə şərik olmaq, onun halına yanmaq, bir sözlə, tolerantlıq təşkil edir. Tolerantlıq - latın sözü olan "tolerantia"dən (tərcümədə - "iltifat" deməkdir) əmələ gəlmişdir. 1995-ci ildə BMT tərəfindən "Dözümlülük prinsiplərinin deklarasiyası" adlanan xüsusi qərar qəbul edilmişdir. Bu qərar da dözümlülüyün məzmunu geniş şəkildə meydana çıxarılır və qeyd olunur ki, "tolerantlıq - insan individuallığının bütün fərdiyyətinin düzgün dərk olunmasının özünüifadə formasıdır. Tolerantlığa ünsiyyətçilik, fikir ədalətli, ədalət, insaf, vicdan kimi müsbət insan keyfiyyətləri daxildir" [2, s.15].

Bütün bu məsələlər məktəbəqədərki ibtidai təhsildən başlayaraq ali, peşəkar təhsil mərhələsinə qədər təhsil sistemində geniş şəkildə layihələşdirilməlidir. Ona görə də V. Talanov tərəfindən ortaya qoyulan fikir son dərəcədə aktualdır: "Dözümlülük keyfiyyətinin (tolerantlığın), həmrəyliyin, fikir birliyinin tərbiyə olunması hazırkı əsrin ən başlıca mövzularından birini təşkil etməlidir" [3, s. 41].

Ali müəssisələrdə tələbələrini musiqili-pedaqoji təhsil prosesi zamanı tolerantlıq mədəniyyətinin formalaşmasının potensial imkanlarını nəzərdən keçirək.

Tolerantlıq - tələbənin gələcək professional musiqili-pedaqoji fəaliyyətinin zəruri və effektiv şərtlərindən biridir. Tolerantlıq - güzəştə getməyi bacarmağı, ətrafdakıların maraqlarını nəzərə almağı, öz görüşlərini müdafiə etməyi, elmi mübahisədə təkzibedilməz sübut və doğru dəlillərlə çıxış edən şəxslə razılaşmağı tələb edir.

Ali təhsil müəssisəsində dərs prosesi zamanı tələbə təkcə professional bacarıqlara yiyələnir, həm də sosial ünsiyyət qurur, ictimaiyyətdəki həm normativ, həm də qeyri-rəsmi, "yazılmamış" (qeyri-formal) davranış qaydalarını mənimsəyir, yəni tolerantlıq mədəniyyətinin ən ilkin vərdişlərinə yiyələnir.

Təhsil prosesində həm auditoriya daxilində, həm də onun xaricində müxtəlif konfliktli vəziyyətlərlə qarşılaşaraq, tələbə tədricən onların düzgün və məhsuldar həlli üçün təcrübə əldə edir.

Tələbələrdə tolerantlıq mədəniyyətinin formalaşması üçün konkret dərs predmetlərinin məzmununa istinad olunması böyük imkanlar açır. Bunlar aşağıdakılardır:

- ilk baxışda qarşı-qarşıya olan, biri digərini inkar edən tərəflərin, tədqiq olunan obyekt, proses və hadisələrin illüstrasiyası - bu təzahürlər faktik olaraq əksliklərin mübarizəsi və ya vəhdəti qanunudur;

- bir-birinə əks qüvvələrin, predmetin və ya prosesin qarşılaşdırılmasından çox, onların vəhdət təşkil etməsinə yönəldilən təfəkkür tipinin tədqiqat obyektini kimi götürülməsi, onların daxili harmoniyasının üzə çıxarılması;

- öz mahiyyəti etibarilə vahid və tam proses və ya obyektlərin imkanlarını təsvirinin müxtəlif metod, üsul və vasitələrlə verilməsi (bu vasitələr bəzən hətta bir-birinə qütb olur). Bu cür təsvirə diqqətin xüsusi olaraq yönəldilməsi vacibdir, çünki onlardan hər biri ayrı-ayrılıqda tam və bitkin təsvir yaratmır, buna görə də onların yalnız müştərk təbiiq səmərəli nəticələr verir;

- tarixi-elmi və bioqrafik fakt və məlumatların təbiiq, konkret tarixi fraqmentlərin tədqiqatçı və yaxud dövlət xadiminin şəxsiyyətində təzahür formalarının izlənilməsi.

Tolerantlığın "müəllim-tələbə" ünsiyyətinin formalaşma prosesində rolunu da qeyd etmək vacibdir. İlk növbədə nəzər yetiriləməlidir ki, müəllim müxtəlif situasiya və şəraitlərdə (həm auditoriya daxilində, həm də qeyri-formal ünsiyyət zamanı), eyni zamanda diplom işinə rəhbərlik zamanı, yaxud tələbələrə referat üzərində gedən iş prosesində, musiqili-pedaqoji təcrübə, elmi müzakirə, yaradıcılıq görüşləri və elmi konfranslarda necə tolerantlıq nümayiş etdirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, son onilliklər sosial və ictimai həyatda təzahidə olunan dəyişikliklər müəllim - tələbə arasındakı qarşılıqlı əlaqə problemini ortaya qoymuşdur. Hazırkı dövrdə ali təhsil müəssisələrində pedaqoq müasir tələbəni öz dövrünün şəraiti ilə bir ölçür.

əksər hallarda meydana çıxan ziddiyyətləri nəzərə almamağa, onlara əhəmiyyət verməməyə çalışır, yaxud heç bir səbəb göstərmədən onları əl üstü həll etməyə cəhd göstərir. Bu isə müəllim-tələbə münasibətlərinin kəskinləşməsinə və dərinləşməsinə səbəb olur.

Alimlər müasir tələbəni səciyyələndirərkən onun təhsil prosesində iştirakının zəifliyini, aşağı səviyyəsini, öz gündəlik qrafikini düzgün planlaşdırıb, təşkil edə bilməməyini, təhsilin və gələcək peşəsinin onun həyatındakı rolu və əhəmiyyətini dərk etməməyini qeyd edirlər.

Bununla bağlı olaraq konkret həllərini tələb edən çoxlu sayda problemlər meydana çıxır. Bu problemlərin hər birinin aradan qaldırılmasında tolerantlıq hökm sürməlidir. Müasir tədris müəssisələrindəki dərs prosesi zamanı "saxta tolerantlıq"la rastlaşırıq. Məsələn, ciddi məsələlərin həlli formal razılışmalarla əvəz olunur və bu, xüsusi vaxt tələb etmir. Müəllim tələbəni tərbiyə etməkdən, onu inandırmaqdan və başa salmaqdan çox, onunla vədələşməyi, sözləşməyi və şərtləşməyi üstün tutur.

Tolerantlıq ali təhsil müəssisələrinin digər məsələlərinin həlli zamanı da özünü çox zəif nümayiş etdirir. Məsələn, pədaqoq tələbəyə bilik vermək yolunu fəaliyyətli yoldan üstün tutur. Başqa sözlə desək, ali tədris müəssisələrindəki fənlərin öyrənilməsi zamanı müəllim tələbəyə məlumat və faktların ən maksimal sayını təqdim etməyə çalışır. Bu isə tələbənin təkəkkürünə və onun müstəqilliyinin inkişafına xələl gətirir. Nəzəri, mücərrəd biliklərə üstünlük verilir, praktik və yaradıcı fəaliyyət isə arxa planda qalır. Nəticədə tələbələrə musiqili-pedaqoji hazırlığının praktik tərəfləri, onların tənqidi görüşləri və refleksiya qavrayışları kifayət dərəcədə geriləyir.

Beləliklə, tolerantlıq mədəniyyətinin nəzəri və praktiki əsaslarının ali təhsil müəssisələrində işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi tələbələr üçün ən zəruri vəzifələrdən biridir. Tolerantlığa süni nəzəri problem kimi yanaşılmamalıdır. Ali müəssisələrin elmi-tədris prosesində mövcud olan xüsusi texnologiya və metodikalardan istifadə edərək, onları bu məsələnin həllinə yönəltmək lazımdır.